

Kirjallisuusarvostelu

Moninaisia ja monialaisia lähestymistapoja varhaismoderniin väitöskirjallisuuteen

Katariina Lehto

Meelis Friedenthal, Hanspeter Marti & Robert Seidel (eds), *Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context*, Intersections 71, Brill, Leiden, 2020.

Varhaismodernin kirjallisen kulttuurin tutkijoiden Meelis Friedenthalin, Hanspeter Martin ja Robert Seidelin mukaan aikakauden väitöskirjoille nykyään monilla historianaloilla annettu arvo lähdeaineistona oli tuskin odotettavissa vielä 40 vuotta sitten. Heidän toimittamansa kokoomateos *Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context* on rikastuttava, 33 artikkelin kokoelma tutkimuksia 1500–1800-luvun väitöskirjoista, joita on jo pitkään ahkerasti käytetty aikakauden oppineisuuden tutkimuksessa. Väittelykulttuuri keskeisenä perinteenä oppineisuudessa ansaitseekin laajan, aiheita tuorein silmin katsovan kokoomateoksen.

Väitöskirjat edustavat jo lähtökohtaisesti hyvin monimuotoista tekstilajityyppiä, koska uudella ajalla väitöstilaisuudet eivät rajautuneet vain tohtoritutkintoon, vaan ne

koskivat muitakin oppiarvoja ja olivat yleinen osa akateemista työskentelyä. Yliopistojen lisäksi väitöksissä harjoiteltiin, kilvoiteltiin ja osoitettiin oppineisuutta muillakin oppiasteilla ja koulutuksellisissa instituutioissa. Väitöskirjat sisälsivät väittelyä varten laaditut teesit kirjallisessa muodossa. Tekstin pituus saattoi vaihdella yhden arkin listasta pienemmään kirjaan. Väitöskirjallisuuteen kuuluivat lisäksi varsinaisia teesejä ympäröivät paratekstit, kuten omistuskirjoitukset eli dedikaatiot, onnittelukirjoitukset eli gratulaatiot ja korollariat eli listat väitöstä täydentävistä lisäväittämistä tai kysymyksistä. Kontekstista riippuen väittelyyn saattoi liittyä myös kirjava joukko muita kirjallisia tuotoksia, esimerkiksi painettuja ohjelmia, runoutta tai puheita.

Early Modern Disputations and Dissertations -kokoelmalla on käytännöllisiä

päämääriä, joilla tavoitellaan tietoisuuden lisäämistä lähderyhmän tutkimuskäytön nykytilasta ja mahdollisuuksista. Eri aloilta ja eri tulokulmista yhteen koottu kirjoittajajoukko ilmentää monipuolisuutta, minä tekijät toivovat leviävän hyötykäyttöön tutkimuksessa. Tässä arvioissani käsittelen teoksen antia väitöskirjoista kiinnostuneelle lukijalle ja tutkijalle Turun akatemian aikaa (1640-luvulta 1800-luvun alkuun) koskevien osuuksien osalta.

Eräs teoksen leimaa-antavimmista piirteistä on moninaisuuden korostaminen, mikä noudattelee muillakin historianaloilla näkyviä painotuksia. Historiantutkimuksessa vahvistuivat 1990-luvulta lähtien yksilön näkökulmaa korostavat painotukset toisin kuin aiemmissa, kokonaisvaltaisuuden ja johdonmukaisuuteen pyrkivissä rakennehistoriallisissa suuntauksissa oli ollut tapana. Kulttuurihistorioitsija Anne Ollila on kuvannut muutosta tyylikkäiden yleisyyden vaihtumisena ”tarkoiksi tuokio-kuviksi tai moneen suuntaan polveileviksi etsinnöiksi”.¹ *Early Modern Disputations and Dissertations* sopii luontevasti osaksi tätä historiantutkimuksellista jatkumoa 2020-luvulla: varsin kuvaavasti teoksen toimittajat kirjoittavat johdannossaan pyrkineensä kohti synteisiä, mutta huomattuaan sen mahdottomaksi päätyneensä esittelemään moninaisuutta eri tavoin aihetta valaisevien tapausten kautta.

Kaksi muutosta kirjallisessa väittelykulttuurissa antaa aikapuitteet *Early Modern Disputations and Dissertations* -kokoel-

malle. 1500-luvun alussa suullinen väittelyperinne sai tuekseen etukäteen julkaistun kirjallisen listan teeseistä, joita väitöksessä aiottiin esittää. Kirjallinen muoto vahvistui varhaismodernina aikana ja kehittyi kohti painettua väitöskirjaa, jossa oli oma argumentatiivinen rakenteensa. 1700-luvun lopulla teesien puolustaminen alkoi korvautua kandidaatin itsenäisesti kirjoittamalla monografialla. Tätä ennen väittelijän ohjaajalla oli tyyppillisesti merkittävä osuus väitöksessä.

Lähestymistapojen moninaisuuden lisäksi *Early Modern Disputations and Dissertations* korostaa kansainvälisyyden hyötyä tutkimukselle. Tässä voi nähdä yhteyttä nykyään historiantutkimuksessa ilmenevään tarpeeseen tuoda uusia näkökulmia yliopistohistoriaan, jota perinteisesti on tehty hyvin kansallisissa kehyksissä.² Friedenthal, Marti ja Seidel toteavat johdannossaan varhaismodernien väitöskirjojen jääneen vähemmälle maantieteellisesti laajojen katsausten suhteen kuin keskiajan väitöskirjat. Varhaismodernien väitöskirjojen vertailun osalta erityisesti Länsi- ja Etelä-Eurooppa on heidän mukaansa jäänyt vähemmälle huomiolle kuin Pohjois- ja Keski-Eurooppa. Maantiede tulee esille myös teoksen rakenteessa: teoksessa on omat osionsa Britannialle, Ranskalle, saksankielisille alueille sekä Skandinaivialle ja Baltian alueelle. Huomionarvoisesti Etelä-Eurooppa jää tämänkin teoksen osalta vähemmälle huomiolle, mutta teos ei pyrikään laajuudestaan huolimatta tavoitta-

1 Anne Ollila, ”Yksilö ja yhteisö. Kiista kontekstualisoimisesta”, *Kulttuurihistoriallinen katse*, toim. Heli Rantala & Sakari Ollitervo, Turun yliopisto, Turku, 2015, 68, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121724776>.

2 Peter Dhondt, ”University History Writing: More than a History of Jubilees?”, *University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship*, ed. Peter Dhondt, Scientific and Learned Cultures and Their Institutions 13, Brill, Leiden, 2015, https://doi.org/10.1163/9789004265073_002.

maan koko Eurooppaa, vaan tarjoamaan virikkeitä ja eväitä vertailevan tutkimuksen maantieteelliselle laajentumiselle. Täysin lähtökuopissa vertailevan tutkimuksen ei esitetä olevan, sillä kirjoittajat huomaavat eri alueiden ja oppialojen välillä vertailevien tutkimusten saaneen viime aikoina nostetta.

Väitöskirjoja koskevat digitointihankkeet ja odotukset OCR-tekniikan kehittämisestä, joihin teoksessakin viitataan, lienevät vaikuttaneen positiivisesti vertailevien tutkimusten kiinnostavuuteen. Friedenthal, Marti ja Seidel eivät kuitenkaan ripustaudu näihin, vaan esittelevät osuvasti myös manuaalisten kokoelmien ja bibliografisen työn merkitystä. Alakohtaiset bibliografiset koosteet on heidän mukaansa usein laadittu kansallisen kirjahistorian näkökulmasta, mihin kansainvälistyminen voisi tuoda uusia mahdollisuuksia tutkijoille. Kirjoittajat ovat panneet merkille kirjahistoriassa laajemminkin tunnustetun asiantilan, että uuden ajan käsinkirjoitettu aineisto on saanut tutkimuksessa vähemmän huomiota keski-aikaan verrattuna, vaikka käsinkirjoituilla teksteillä oli edelleen merkittävä rooli oppineiden elämässä.³ Näiden aineistojen laajempaa hyödyntämistä tukisi heidän mukaansa panostus bibliografiseen työhön, jolle he antavat ilahduttavan suurta arvoa yleiskatsauksellisessa johdantoartikkelissaan.

Teoksen johdanto on hyödyllistä luetavaa kaikille eurooppalaisen dissertaatiotutkimuksen nykytilasta kiinnostuneille.

Friedenthal, Marti ja Seidel esittelevät paitsi ajankohtaisia tutkimusintressejä, myös väitöskirjojen potentiaalista antia uusille lähestymistavoille. Väitöskirjat suullista ja kirjallista kulttuuria yhdistävänä lajityyppinä ovat antaneet pontta kommunikaatio- ja diskurssianalyttisille tutkimuksille, varsinaisia teesejä ympäröivät paratekstit nauttivat suuremmasta huomiosta, omistus- ja onnittelukirjoitukset osoittavat tutkimuspolkuja verkostotutkimukselle. Uudet näkökulmat kertovat teoksessa korostetusta väitöskirjagenren multimodaalisuudesta,⁴ jossa suullinen väittely, kirjalliset esitystavat, kuvallinen ilmaisu ja monet varsinaisia teesejä ympäröivät tekstityypit virittävät tutkijoiden mielenkiintoa yhä uusiin suuntiin.

Friedenthalin, Martin ja Seidelin suositukset uudelle tutkimukselle henkivät toisaalta kartoittavan perustutkimuksen ja sen kansainvälistämisen tarpeesta, sillä he ovat löytäneet tutkimusaukkoja yllättävän perinteistenkin kysymystenasetteluiden äärellä. Heidän mukaansa esimerkiksi filosofisen tiedekunnan alaan kuuluvia dissertaatioita on tutkittu sisällön kannalta enemmän kuin ylempien, lainopillisen, lääketieteellisen ja teologisen tiedekuntien väitöskirjojen, samoin teologisesti kiistanalaiset väitöskirjat ja oppikirjat eri kirkkokunnissa kaipaisivat lisää tutkimuksellista huomiota. Vaikka Aristoteleen topiikan ja syllogistisen metodin merkitys väittelyille tunnetaan hyvin, riittää tutkijoiden mukaan disputaation teoriassa ja metodeissa

3 Matti Peikola & Mari-Liisa Varila, "Turun kaupunginkirjaston Israel Escholinille kuulunut kokoomakäsikirjoitus esimerkkinä tekstien välittymisestä 1700-luvun alussa", *Auraica. Scripta A Societate Porthan Edita* 8 (2017), <https://journal.fi/aur/article/view/68992>.

4 Teoksen toimittajat käyttävät termiä "polyvalent", mutta tässä arvioissa olen katsonut suomen kieleen sopivammaksi ja tutummaksi käyttäen termiä "multimodaalisuus".

tutkittavaa erityisesti mitä tulee kattavaan, eri maita ja konteksteja läpileikkaavaan tutkimukseen. Teoksessa esimerkiksi Donald Felipe on tarttunut teorian lähemmän tarkastelun haasteeseen erityisen hienosyisellä analyysillään todistustaakkaa koskevista argumentaatioperiaatteista.

Uudet tutkimusideat heijastelevat kirjallisuustieteessä, kielitieteessä ja kirjahistoriassa näkyvää kiinnostusta parateksteihin ja tekstinaisten liukumista käsikirjoitusten, painettujen teosten ja käännösten välillä.⁵ Tämänkin teoksen tekijät olisivat kiinnostuneita tietämään lisää siitä, kuinka tiedot ja vaikutteet siirtyivät kansankielisistä julkaisuista latinankielisiin akateemisiin tuotoksiin ja kuinka väitöskirjoja ja niiden sisältöä käytettiin uudelleen eri kirjallisuudenmuodossa, kansanomaisen ja fiktiivisen kirjallisuus mukaan lukien.

Johdannon visioimat tulevaisuuden askeleet ja nykyiset tutkimussuuntaukset peilautuvat kokoelman artikkeleissa kiehtovalla tavalla. Yksi läpileikkaavimmista piirteistä on väitöskirjojen multimodaalisuus, toiminnallisen, kirjallisen ja suullisen, materiaalisen ja diskursiivisen ulottuvuuden yhdistyminen. Esimerkiksi Sibylle Appuhn-Radtke tarkastelee teesiarkkeja, väittelyä kuvaavia yhden arkin tekstuaalis-kuvallisia painatteita, kuva-analyysin, materiaalisten tekijöiden, käytäntöjen ja seremonioiden kautta samalla pohtien niiden merkitysisältöjä ja funktioita. Jan-Hendryk de Boer jäsentää disputaation

suullisen ja kirjallisen muodon välistä suhdetta puheaktiteorian avulla.

Kun vanhempi tutkimus teoksen toimittajien Friedenthalin, Martin ja Seidelin mukaan tarkasteli väitöskirjoja vahvemmin omana kokonaisuutenaan osana yliopistojen tutkimusta, näkevät he uudemman tutkimuksen sijoittavan väitöskirjat yhä useammin osaksi laajempaa kirjallista ja oppinutta kulttuuria. Kokoelman artikkeleissa näkyekin väitöskirjojen monipuolinen kontekstointi: Janika Päll yhdistää varhaismodernit kreikankieliset väitöskirjat ajalla suosioon nousseisiin, nopeampina pidettyihin kielenoppimismetodeihin, Gábor Förköli tulkitsee aineistonaan käyttämiään väitöskirjoja vasten ajan teologisia *loci communes* -muistikirjoja (*commonplace books*).

Kokoelman artikkelit kontribuivat myös perustutkimuksen tarpeeseen tutustuttamalla lukijan vähemmän tunnettuihin tai vain rajattua kiinnostusta nauttineisiin väitöskirjallisuuden muotoihin. Kirjoittajat rakentavat hyödyllisiä yleiskuvia esimerkiksi väitösrunoudesta (Barton), programmata-ohjelmista (Lesigang-Bruckmüller), korollarioista (Lindberg), dedikaatioista (Sjökqvist) ja kreikankielisistä väitöskirjoista (Korhonen, Päll), väitöskirjojen käännöksistä (Akujärvi) sekä alempien oppiasteiden väitöskirjoista (Hörstedt, Hellekamps & Musolff). Oxfordin, Cambridgen (Alho) ja Ranskan (Brockliss) väitöskirjoihin luodaan niin ikään kokoava yleiskatsaus, mikä on perusteltua, sillä väitöskirjakirjallisuutta

5 Peikola & Varila, "Turun kaupunginkirjaston Israel Escholinille kuulunut kokoomakäsikirjoitus"; Margaret J. M. Ezell, "Handwriting and the Book", *The Cambridge Companion to the History of the Book*, ed. Leslie Howsam, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, 90–106. Helen Smith ja Louise Wilson yhdistävät paratekstejä koskevan tutkimuksen lisääntymisen materiaalisen ulottuvuuden saamaan huomioon historian tutkimuksessa. Helen Smith & Louise Wilson, "Introduction", *Renaissance Paratexts*, ed. Helen Smith & Louise Wilson, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 5.

on saatavilla näiltä tahoilta huomattavasti vähemmän kuin mitä yliopistojen tunnetuus voisi antaa olettaa.

Teosta voi lukea paitsi tuoreiden tai kokonaan uusien lähestymistapojen kautta, myös vahvistuksena sille, että oppihistorian ja tekstianalyysin ydinkysymykset innostavat edelleen. Innovaatioiden ja traditioiden, konservatiivisten ja kiistanalaisten näkemysten vuorovaikutus nousee esille tuttujen opillisten teemojen, kuten ramismien (Friedenthal), göötiläisen historiankirjoituksen (Röling), kartesiolaisuuden (Schlegelmilch), wolffilaisuuden (Hellerstedt) ja valistusajatusten (Walser-Bürgler) ympärillä, silti paljastaen uusia erityispiirteitä varhaismodernista oppineisuudesta ja oppineista. Oppihistoriallisissa kysymyksissä kirjoittajat kiinnittävät merkittävästi huomiota väitöskirjojen moninaisiin funktioihin ja tekstin sisäisiin kirjallisiin strategioihin, mistä välittyy pyrkimys tarkastella väitöskirjojen funktioita oppineisuuden esittelyä laajemmin.

Kattavaa ja rikasta kokoelmaa on haastavaa arvioida yhtenä kokonaisuutena, varsinkin kun kokoelma juhlistaa moninaisuutta ja tulvehtii mielenkiintoisia nyansseja. Laajuus ja monipuolisuus tuskin häiritsee aiheesta kiinnostunutta lukijaa, mutta monista havainnoista ja päätelmistä lukisi mielellään lisää analyttistä, yhteenvetävää pohdiskelua, mihin 33 artikkelin teoksessa jää melko vähän tilaa. Yhtenäisen kokonaiskuvan laatiminen olisi varmasti ollut joko ylivoimainen tehtävä tai yksityiskohtien rikkauden tasoittava pelkistys, mutta artikkeleista on ammennettavissa yhdistäviä löydöksiä, joiden kokoava analysointi olisi varmasti tekijöiden käsissä tuot-

tanut virikkeellistä pohdiskelua. Esimerkiksi humorististen elementtien ilmentyminen väitöksissä toistuu eri konteksteissa ja muodoissa: mitä oudoimmat paradoksit kollararioissa (Lindberg), humoristiset asetelmat väitösrinoudessa (Barton), pilke silmäkulmassa kirjoitettu onnitteluruno (Hellerstedt) suorastaan ilkamoivia *terrae filii* -puheita unohtamatta (Barton), monipuolistavat kuvaa muodollisen juhllallisesta väitöstilaisuudesta.

Eri konteksteissa toistuvana piirteenä voidaan pitää myös varhaismodernin patriotismin muotoja, mihin liittyy esivaltaa kohtaan osoitettua uskollisuutta ja oman kotimaan edistyksellisyyden korostamista. Piirre tuskin on yllättävä, mutta mielenkiintoista väriä aiheen tarkasteluun voisi tuoda eri konteksteja vertaileva analyysi siitä, kuinka patriotismi kytkeytyi muodollisten omistuskirjoitusten lisäksi aiheenkäsittelyyn (esim. Appuhn-Radtke, Röling, Korhonen) joskus taas loisti poissaolollaan (Rein).

Teoreettiselta kannalta väitöskirjojen maailmaa voisi teoksen pohjalta avata myös pohtimalla kirjallisten esitystapojen yhteyttä käytännön arkitodellisuuden käsitteellistämiseen. Käsiyöläisten osaamiselle annettu arvo 1700-luvun alun väitöskirjoissa (Kivistö) sekä tieteiden ja taiteiden käsitteellinen jäsenys (Freedman) kertovat, miten eri tavoin varhaismodernina aikana oppineiden tarve ulottaa tietämyksensä käytännössä koettuun elämissä maailmaan näkyi.

Early Modern Disputations and Dissertations onnistuu monien mielenkiintoa herättävien esimerkkitaustojen avulla osoittamaan väitöskirjallisuuden ja niitä koskevan

tutkimuksen moninaisuutta. Teos rakentaa myös hyödyllisiä yleiskuvia lähdeaineistoista eri konteksteissa. Kokonaisuus hahmotuu yksittäisistä kuvista koostuvana kollaa-sina, josta voi nähdä piirtyvän esiin monta yksittäistä kuvaa yhdistäviä kuvioita ja hahmoja – lukija saa paljon tilaa hahmottaa kokonaiskuvia teoksen antamien virikkeiden pohjalta. Vahvempi painotus tulkitseville yhteenvedoille ja vertailevalle analyysille olisi vahvistanut teosta entisestään, mutta moninaisuuden ilmentymänä se toteuttaa arvokasta tehtäväänsä ruokkimalla ajatuksia jatkotutkimuksiin.

Katariina Lehto
FM, tohtorikoulutettava
Historian tohtorihjelma
Tampereen yliopisto
katariina.lehto [apud] tuni.fi